

16. Jahrhundert, [Istanbul, Galata ve Üsküdar'ın XVI. yüzyıl sonlarından kalma üç panoraması], Denkschriften der österreichischen Akademie der Wissenschaften, phil. — hist. Klasse, 77. Cilt, 3. Risâle, Wien 1959, 22 sahife, 1 renkli ilâve, üç resim, 11, 20 DM.

Eser tanınmış şarkiyatçının muhabir üyesi bulunduğu Avusturya İlimler Akademisi'nin Felsefe-Tarih Bölümü'nün 18 Şubat 1959 da yaptığı toplantıya sunulmuştur. Asya ve Avrupa'nın birbirinden ayrıldığı yerde, Haliç kenarında, insanı sarhoş edecek kadar güzel manzaralara sahip İstanbul şehri hakkında son yıllardaki yayın faaliyetlerine bu etüdüyle katıldığı candan arzu ettiğini tebarüz ettiren müellif, makalesinin birinci kısmında (s. 3-7) İstanbul'un Türkler tarafından fethinden sonraki, hemen hemen bir asırlık, müddet zarfında bu güzel şehrin avrupalılar tarafından yapılan manzaralarından bahsetmekte, bunları tenkidli olarak mukayese etmektedir.

Babinger'e göre, İstanbul'un fethinden (1453) sonra Avrupa'da uzun bir müddet bu şehre ait resimler Floransa'lı Cristoforo Buondelmonte'nin 1420/1422 tarihlerinde yazdığı *Librum Insularum Archipelagi*'deki iki ayrı tarzındaki şehir plânına münhasır kalmış, bu plân ayrıca bir çok yazmalara da aktararak yayılmıştır. Zira, Bizans'ın sükutunu takip eden yıllarda batılı ziyaretçiler şehrin değişen manzaralarını çizmek fırsatını bulamamışlardır. Müellife göre, bir Venedik'li sanatkar tarafından yapılan Rumelihisarı'na ait bir resim bu hususta muhtemelen yegâne istisnayı teşkil eder. XV. yüzyılın sonlarında ise 1493'de iki dilde -almanca ve lâtince-basılan Nürnberg'li doktor ve hümanist Hartmann Schedel'in *Weltchronik*'inde Wilhelm Pleydenwurf veya Michel Wolgemut'un diğer bir orijinalde dayanarak

yapmış oldukları iki gravür hıristiyanlık âlemine Osmanlıların yeni başşehir hakkında fikir veriyordu.

Daha sonra, 1533'de şark dokuma sanatının tekniğini öğrenmek, bu fırsatı kullanarak faydalanarak, Kanunî Sultan Süleyman'a kendi ülkesinden getirdiği dokumaları satmak veya hediye etmek maksadıyla İstanbul'a gelerek bir yıl kalan flaman ressamlarından Pieter Coecke van Aelst'in ölümünden sonra karısı tarafından *Ces Moeurs et fachsens de faire de Turcz* adıyla bir kitap halinde neşrolunan gravürlerden başka memleketine daha neler getirmiş olduğunun ve bu meyanda İstanbul'a ait bir panoramanın da bulunup bulunmadığının bilinmediğini yazan Babinger, 1544'de Basel'de tab edilen Sebastian Münster'in *Cosmographia universalis*'inden bahsetmektedir. Bu kitapta David Kandel tarafından yapılmış İstanbul'a ait bir gravür bulunmaktaydı, fakat hiçbir hususiyeti haiz değildi. Bu gravüre mesnet olan eserin Venedik menşeli olduğu ihtimalini kabul eden Babinger, vaktiyle Eugen Oberhammer'in bu gravürlerin en eski örneğinin 1:2) de Venedik'te Valvassore matbaasında basılmış olduğu yolundaki inancını, yeni vesikalar ışığında, reddetmek lâzım geldiğini işaret etmektedir.

İstanbul'a ait panoramalar içinde tereddütsüz en mükemmeli nin ve orijinalinin, muhtemelen 1555'de Busbeck'in maiyyetinde İstanbul'a gelen Flensburg'lu ressam Melchior Lorichs tarafından yapılmış aslında 11, 45 m. boy ve 0, 45 m. genişliğinde olan dev eser olduğunu belirtin Babinger esas yukarıdaki makalenin mevzuu olan panoramalara geçmektedir. Bunlardan 150 cm. boy ve 10,5 cm. genişliğinde olan İstanbul'un Eyüp'ten Topkapı Sarayı'na kadar Galata'dan yapılmış sulu boya bir panoramasını ihtiva etmektedir; Viyana Millî Kütüphanesi'ndeki 8323

numaralı yazmadan 1913 senesinde bir sergi münasebetiyle çıkartılmıştır. Bu panoramadan bir çok yerlerde bahsolunmasına rağmen kıymeti hakkında esaslı bir tetkik yapılmamıştır.

Yukarıda adı geçen yazma 40, 5x27 cm. ebadında olup 172 varaklı muhtevidir ve 158. varağında Üsküdar'dan Karaköy'e kadar uzanan Asya sahilinin 161. varağında Galata'nın Babinger'in ilâve de küçültülmüş, fakat renkli olarak verilen panoramaları bulunur. Eser haddi zatında sulu boya ile yapılmış türk sarayına ve halk hayatına ait resimleri, III. Murat'ın bir portresini ihtiva eden bir şaheserdir. İmparator II. Rudolf (1576-1612) ilk sahibidir. Babinger, yazmanın 128. varağında «*Sinam Wascha* (Sinan Paşa)'nin hile ve hadası ile İran Şahının oğlu 1590 da İstanbul'a bölge getirildi» izahını taşıyan resme bakarak 1590-93 tarihleri arasında İmparatora intikal etmiş olacağı hükmüne varmaktadır. İran Şehzadesi -Babinger'e nazaran-Selânikî'nin de kaydettiği (*Tarih, İstanbul* 1281. 261) ve kendisinin bizzat mihamdarlığını yaptığı, maiyyetinde 1000 İranlı, 1500 den fazla at. 83) katırla 1590 senesi Ocak ayında İstanbul'a gelen Şah Abbas'ın yeğeni Haydar Mirza olmalıdır. 1593'de de Osmanlı-Avusturya harpleri başlamıştır.

Makalenin mühim bir kısmını (S. 8-18) resimlerin kimin tarafından yapılmış olabileceğinin münakaşası teşkil etmektedir, zira hiç biri imza taşımamaktadır. Babinger muhtelif ihtimaller üzerinde durmaktaysa da hiç birinde karar kılamamaktadır. Panoramalardan İstanbul'a ait olanının -M. Lorichs'inkiyle mukayese ve İstanbul'un mimarî tarihine ait bilgilerin ışığında tetkikinden hakikate uygun olabileceği, diğer ikisi hakkında, mukayeseye zemin teşkil edecek, elde başka örnekler bulunmadığından hiç bir

şey söylenemeyeceği yine makalenin müellifi tarafından belirtilmektedir.

Makalenin son kısmında da (s.19-21) *Ungarische Chronica* (Cassel 1606) adlı eserinin ikinci başkısında ek olarak İstanbul'un bir panoramasını neşreden alman sanatkarlarından Wilhelm Dilich' den bahsolunmaktadır. İstanbul'u şahsen görmeyen Dilich'in faydalandığı eserin kim me ait olduğu bilinmez, bu hususta ancak bazı tahminler mevcuttur (s. 19). Buna rağmen XVII. yüzyıl sonuna kadar birçok sanatkarlar onun eserini kopya etmişlerdir.

Risâledeki resimlerden biri (s.4) Buondelmonte'nin plânının takriben 1450'de yapılmış bir kopyesine aittir, Diğerleri W. Dilich (s. 20) ile ondan faydalandığı âşikâr olan Jean Sauvé'nin (s. 21) İstanbul panoramalarıdır. İlâvede de sulu boya resimleri (1823 n. lu yazmadaki) kopyeleri okuyucuya sunulmaktadır.

Yukarıdaki muhtevadan anlaşılacağı üzere, makalenin esas mevzuunu teşkil eden resimlerle doğrudan doğruya ilgili kısmı çok mahduttur. F. Babinger bunları vesile ihtihaz ederek devrin İstanbul'a gelen elçileri, onların maiyyetindekiler, İstanbul'da bulunup Türk saray ve halk hayatına ait resimler yapan sanatkarlar hakkında kâh biyografik, kâh bibliyografik çok geniş malûmat vermiştir. Bu bakımdan makale, müellifinin -zaten hiç kimşenin şüphe etmediği- Osmanlı Tarihi'nin şark kaynaklarına olduğu kadar, garp kaynaklarına da derin vukufunun ortaya döküldüğü bir gösteri mahalli olmuştur, diyebiliriz. Bizler için makale, orijinal panoramaları kadar, bu bakımdan da çok istifadelidir.

Nejat Göyünç

Franz Babinger, *Zwei Stambuler Gesamtansichten aus den Jahren 1616 und 1642 (1616 ve 1642 yıllarından kalma İstanbul'a ait iki umumî manzara),*

Abhandlungen der bayr. Akademie der Wissenschaften, philos.-hist. Klasse, Neue Folge, sayı 50, München 1950, s. 13, metinde 3 resim ve 1 ek, S. 40 DM.

Bavyera İlimler Akademisi'nin 3 Haziran 1870 tarihli toplantısında Franz Babinger tarafından verilen bir konferansla buna ait not ve resimleri ihtiva eden risalede flaman ressamlarından Pieter van den Keere'nin 1816 tarihinde yaptığı İstanbul'un umumi bir manzarası ile 1842 tarihinde bunun Venedikli bir ressam ve gravür sanatkârı olan Giovanni Temini tarafından yapılmış bir kopyası bahis mevzuu edilmektedir.

Müellif, başlangıçta (s. 3), 1945 senesi Nisan ayının son günlerinde Berlin'de uğradığı kayıpları zikretmektedir. bunlar kendisinin biri kitap isimlerine göre tertiplenmiş "Osmanlı Telifâtı Tarihi (Geschichte des osmanischen Schrifttums)", diğeri de yuvarlak hesap 2000 isimlik "İstanbul'a veya İstanbul üzerinden yapılan seyahatlerin fibristi (Itinera Constantinopolitana)", başlıklarını taşıyarak iki yayınlanmamış eseridir. Profesörün uzun yıllar yazmalar, mecmualar ve kitaplar üzerindeki incelemelerinin mahsulü olan çalışmalarının İkinci Dünya Savaşı'nın kurbanları arasında bulunması hakikaten teessüre şayandır.

Buna rağmen, o harpten sonra eldeki imkânlar çerçevesinde İstanbul'a ait fetihten önceki ve sonraki gravür ve resimleri toplamağa çalıştığını, aynı sahada Alfons Maria Schneider (1898-1952)'in gayretlerinin, araştırıcının vaktisiz ve pek erken ölümü ile yarıda kaldığını, 1959 senesinde 29 Mayıs-1 Temmuz tarihleri arasında İstanbul'da Çinili Köşk'te tertiplenen İstanbul Manzaraları Sergisi münasebetiyle Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları arasında ilim âlemine sunulan küçük kitabın (*İstanbul Manzaraları Sergisi*, İstanbul 1959,

Topkapı Sarayı Müzesi yayınları no. 9) da önsözünde pek çok hatalar ve yanlış anlayışlar bulunduğunu, bu bakımdan ancak Osmanlı ressamlarına ve sanatkârlarına ait olan kısmının orijinal bir kıymet ifade ettiğini belirtmektedir. Kanaatine göre, kendisinin "*Drei Stadtansichten von Konstantinopel...*" adlı makalesi bu sahada evvelki çalışmaları tamamlayıcı malûmatı ihtiva etmektedir.

Makalede aslı Viyana Millî Kitaplığı'nda bulunan Giovanni Temini'nin ve birer nüshası Stockholm'da Kralliyet Kitaplığı'nda ve Londra'da British Museum'da mevcut Pieter van den Keere'nin dev panoramaları hakkında geniş bilgi bulunmaktadır. Bunun dışında 1655 de Dresden'de ölen alman mimar, sanatkâr ve tarihçisi Wilhelm Dilich'ten de bahs olunmaktadır. Dilich, kendisi İstanbul'da bulunmadığı halde, İstanbul'un bir panoramasını yapmış ve bu eser kendinden sonraki bir çok sanatkârlar tarafından kopye edilmiştir. Babinger W. Dilich'in faydalandığı kaynağın tesbiti meselesi üzerinde durmakta, bu konuda Cornelius Gurlitt'in nokta-i nazarını belirtmektedir (s. 4). lâkin bu meselelerden müellif bir önceki risalesinde de (*Drei Stadtansichten von Konstantinopel...*) bol bol bahsetmiştir.

Risalede takdim olunan resimler Wilhelm Dilich'in eseri ile ondan faydalanan Matthaeus Merian der Aeltere ve tâbi Dancker Danckerts'inkilere aittir (Tafel I, II). Ek'te de büyük ebatta ve alt alta olmak üzere aynı varakta Pieter van den Keere ve Giovanni Temini'nin panorama'arı takdim olunmakta, böylelikle her ikisinin mukayesesine geniş imkân verilmiştir.

Bu bakımlardan, risale, İstanbul'lular ve İstanbul Tarihi ile uğraşanlar için alâka çekici ve faydalıdır.

Nejat Göğünç

A. Zajaczkowski, *Karaim in Poland, History - Language - Folklore - Science* (Polonya'da Karaylar, Tarih-dil-Folklor-İlim), Varşova 1931. 114 sahife.

Tanınmış şarkiyatçı ve türkologlardan Varşova Üniversitesi profesörlerinden Polonya Şarkiyat Enstitüsü müdürü ve İlimler Akademisi üyesi Ord. Prof. Dr. Ananiaz Zajaczkowski'nin *Polonya'da Karaylar* adı altında İngilizce bir eseri yayınlanmıştır.

Eser, altı bölümü ayrılmış olup (s. 11-93), 4 ek (s. 9'-10') ihtiva etmektedir.

I inci Bölüm (s. 11-20) Karaylar: Menş ve Tarihçe. Bu bölümde Karay sözcüğünün etimolojisi, Karayların etno-jenezi, Hazar tarihinin ana çizgileri, Hazar kültürü, ve bu kültürün varislerinin kimlerin olabileceği mevzuları yer almaktadır. Karay sözcüğünün: Karayların dilinde *Karay*, (çoğulu: *Karaylar*), arapçada *Karā'in* (قرايين, قرائين) Avrupa dillerinde *Karaim*, *Caram* v. s. gibi muhtelif yazılış ve telâffuz şekilleri vardır. Bir çok araştırmacı kabul ettiği gibi kelimenin aslı Arapça, Arami ve İbranicede müsterek *kara* (karā) kökünden gelmektedir. Kelime okumak, *kar'an* Kutsal kitabı okuyanlar manasına gelmektedir. Daha bir çok tefsir şekilleri olmasına rağmen kelimenin tam manası kat'i olarak tesbit edilmiş değildir.

Müellif A. Zajaczkowski, Karayların etno-jenezine ait belgeleri dillerinde etnoğrafya, folklor ve muhafazaya muvafak oldukları sair Eski Türk karakterli geleneklerinde buluyur. Bilindiği gibi, son ilmi araştırmalar bir çok müsterek Hazar-Karay kültürel vasıfları ortaya çıkarmıştır (Bak. A. Zajaczkowski, *Études sur le problème des Kazhars*, polonya İlimler Akademisi neşriyatı, Krakow 1947). Bu günkü Karayların Hazar

kültürünün varisleri olduğunu beyan eden müellif Zajaczkowski, bu kültürün niteliğini ve Karaylar tarafından tevârüs edilmiş şeklini tafsil etmeden evvel Hazar tarihinin ana çizgilerini gözden geçirmeyi lüzumlu buluyor.

Hazarlar türktür. Müellife göre bu Türk toplumu hakkında Ermeni ve Güreli kaynaklarını II. ve III. yüzyıla ait vermiş oldukları bilgilerden, Hazarları Hunlardan tefrik etmek mümkün değil ise de, VI. yüzyıldan itibaren, Bizans ve bilâhare Arap kaynakları itimada şayan tarihi malûmat temin etmişlerdir. Bu kaynaklara göre Hazar devleti VI. yüzyılda, sair Türk uluslarının konfederasyonları arasında mümtaz bir mevkiî işgal etmiş ve nüfuzunu geniş bir saha üzerinde yaymıştır (s. 13). Hazar devletin genişlemesi ve gittikçe kuvvetlenmesi neticesi, bu çağların en kuvvetli devletlerinden olan İran Sasani İmparatorluğunu müdafaa siyaseti takib etmeye zorlamıştır. Sasani hükümdarı I. Anuşirvan (531-578) Hazarların hücumuna karşı koyabilmek için *Derbent* kalesini inşa ettirmişti. Hazarlar, İranlıların düşmanları olmaları hasebiyle Bizanslıların müttfikî idiler. Bizans, Doğu ile Batı arasında önemli bir mevkiî işgal ediyordu. Hristiyan Avrupa için Yakın Doğuyu ve Asya için Batı'yı temsil ediyordu. İran -Bizans mücadelesinde Hazarlar önemli bir rol oynamışlardır. 628 yılının Hazar-Bizans münasebetlerinde büyük tarihi önemi vardır. Bizans İmparatoru Herakleos Hazar Hakanı ile bir ittifak akdetmiş ve İranlılara karşı savaşında Hazarların yardımını görmüştür. VII. yüzyılın ikinci yarısında, Arapların tazyikiyle İrandaki Sasani nüfuzu tamamıyla kırılmıştır. İrandaki siyasi gelişmeler, Hazar dış siyasetinde hiç bir esaslı değişiklik husule getirmemiştir. Halife Osman zamanında (344-853) Araplar Ku-